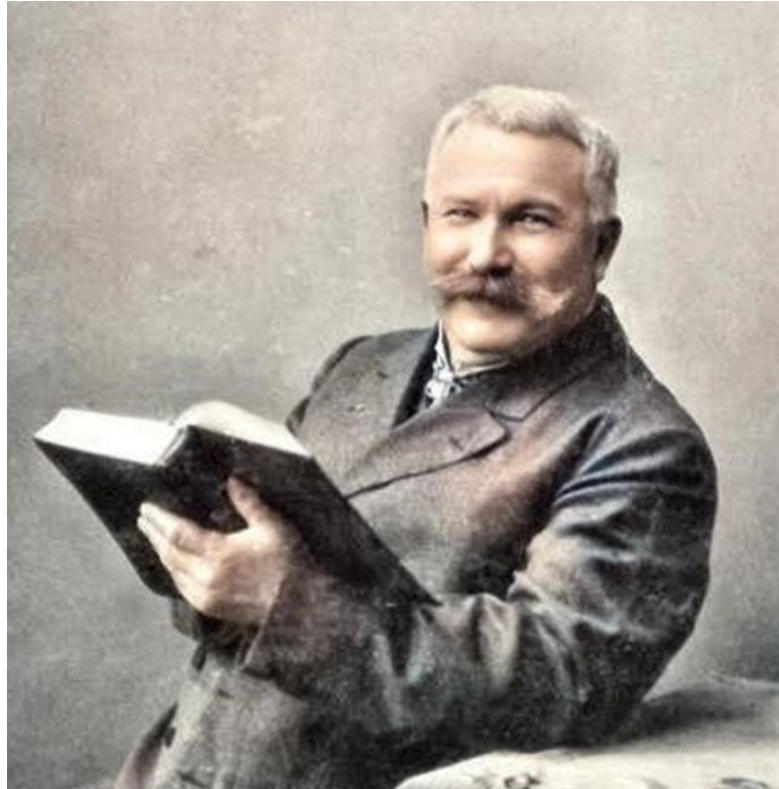

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА**

Іван Карпенко-Карий - корифей українського театру

До 180-річчя від дня народження

Біобібліографічний огляд

КИЇВ 2025

Іван Карпенко-Карий. До 180-річчя від дня народження: біобібліографічний огляд/ НТУ, Бібліотека; укладач зав. інформаційно – бібліографічним відділом Л. В. Колісник. – Київ : НТУ, 2025. – 12 с.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Сьогодні Іван Карпенко-Карий — визнаний класик української драматургії, якого почесно охрестили одним з корифеїв українського театру, чиї твори незмінно потрапляють у шкільну програму. Ім'ям Карпенка-Карого названий Київський національний університет театру, кіно і телебачення, а на театральних сценах по всій країні й досі щороку з'являються прем'єри за його п'єсами. За двадцять років творчої діяльності І. Карпенко-Карий написав близько двох десятків п'єс різних жанрів. Серед них – побутові драми з життя села, гостросатиричні комедії, історичні трагедії тощо. Його п'єси засвідчили дальший розвиток української класичної драматургії.

29 вересня 1845 року в селі Арсенівка на Кропивниччині народився один з корифеїв українського театру, драматург Іван Карпович Тобілевич. В історію він увійшов під псевдонімом Іван Карпенко-Карий, у якому поєдналися ім'я його батька та прізвище улюбленого героя із п'єси Тараса Шевченка «Назар Стодоля» Гната Карого.

Його батько походив із старовинного зубожілого дворянського роду й працював прикажчиком поміщицького маєтку. Мати була кріпачкою-покоївкою, яку закоханий Карпо Тобілевич викупив у панів Золотницьких. Саме вона, маючи можливість подорожувати з панами Європою і бувати на театральних виставах, закохалася в театр і передала цю любов своїм дітям. Крім Івана Карпенка-Карого її дітьми були Микола Садовський, Панас Саксаганський та Марія Садовська-Барілотті – ціла плеяда корифеїв українського театру.

З дитячих років мріяв Іван Тобілевич про театр, і коли в містечку Бобринці, де юнак служив писарчуком у різних повітових установах, утворився аматорський драматичний гурток, він став одним з найактивніших його учасників. Захоплення сценою було настільки сильним, що хлопчина ходив пішки за півсотні кілометрів до Єлисаветграда (зараз Кропивницький), щоб подивитися “Наталку Полтавку” у виконанні місцевих акторів, а також виставу шекспірівського “Отелло” за участю видатного негритянського трагіка Айрі Олдріджа в головній ролі...

У 1865 році Івана Тобілевича перевели у Єлисаветград на посаду секретаря повітової поліції. Тут він захопився культурно-громадською діяльністю: став одним з ініціаторів створення Товариства для поширення ремесел і грамотності, а згодом і так званої ремісничо-грамотної школи, в якій безкоштовно навчалися діти бідняків. Брав участь і в роботі аматорського гуртка, збори від вистав якого йшли на допомогу бідним учням. Згодом гурток аматорів стає популярним у місті. Навколо І. Тобілевича починає групуватися демократично настроєна молодь.

У 1868 році Тобілевича було переведено з Єлисаветграда до Херсона, де він працював недовго. Захворівши на малярію, у 1869 році він повернувся до Єлисаветграда. Тут, за участю вчителів реальної школи, Іван Тобілевич заснував новий драматичний гурток, у якому ставились російські та українські п'єси. Аматори пропагували зі сцени художні твори, сповнені співчуття до тяжкої долі простої людини, вважали своїм обов'язком засобами мистецтва боротися за правду й справедливість, за високі гуманістичні ідеали. Саме такі гуртки готували ґрунт для розвитку професіонального українського театру.

80-і роки – початок літературної діяльності Івана Тобілевича. Він так добре знав народне життя, що сюжетів не доводилось вигадувати. Першим його

твором було оповідання “Новобранець” (1881), яке автор підписав псевдонімом, узявши прізвище одного з персонажів Шевченкового “Назара Стодолі” – Гната Карого. (Згодом він почав виступати під псевдонімом Карпенко-Карий). Та справжнім його покликанням стала драматургія. Вже драмою “Бурлака” (1883) він прорубав, за висловом І. Франка, “добре вікно, крізь яке можна бачити й вищі щаблі” тодішнього суспільства. Одна за одною з’являються драми “Підпанки” (1883), “Наймичка” (1885), “Безталанна” (1886), комедії “Розумний і дурень” (1885), “Мартин Боруля” (1886), “Сто тисяч” (1889)... Драматургія І. Карпенка-Карого поповнює і збагачує українську класичну літературу другої половини ХІХ століття.

Тобілевич у ці роки багато працював як актор. Найяскравіше його виконавська майстерність виявилась у таких різнопланових ролях, як возний (“Наталка Полтавка”), Калитка (“Сто тисяч”), Пузир (“Хазяїн”), Назар (“Назар Стодоля”) та інші.

Кропивницький – Тарас Бульба

І. К. Карпенко-Карий — Паша («Баталона козака Карпенко-Карого»)

М. А. Кропивницький — Іван Григорій («Дей сироті полку, який в історію Кропивницького»)

І. К. Карпенко-Карий — Паша («Баталона Хмельницького»)

Зростає популярність Івана Карпенка-Карого - драматурга. У листопаді 1890 року редакція львівського журналу “Зоря” звернулася до нього з проханням надіслати кілька своїх п’єс, а заодно й фотопортрет.

У 1900 році Карпенко-Карий написав комедію “Хазяїн”. Передова літературна критика оцінила твір як одне з найвидатніших явищ в українській драматургії другої половини ХІХ століття. Перші вистави “Хазяїна” пройшли на початку 1901 року і були сприйняті глядачами з великим захопленням. Роль Пузиря виконував сам автор. У листі до сина він писав: “Я сам бачу, що це найкраща моя комедія...”

У 1900 році сталася ще одна визначна подія: М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька та інші об’єдналися в одній трупі, що дістала назву “Трупа Кропивницького під орудою Саксаганського і Садовського за участю Заньковецької”.

У той час, коли ідейно-художній рівень багатьох труп був низьким, корифеї українського театру бачили в об'єднанні кращих сил один із засобів збереження справжнього мистецтва.

Гастролі об'єднаного товариства корифеїв проходять успішно. Кожна вистава приносить успіх, захоплює широкі кола глядачів.

Працюючи на сцені з 1889 року і до кінця життя як професійний актор, Іван Тобілевич створив на сцені вітрину неповторних образів, які вважаються скарбами реалістично-побутового театру. Без тих святих предтеч у вигляді гордих дідів – не уявити театр сучасний; весь український авангард стоїть на їхніх кремезних плечах. Створені Іваном Карповичем ролі мали широкий діапазон – від яскраво-комічних (Мартин Боруля, Терешко Сурма, Прокіп Шкурат) до героїчно-романтичних (Назар Стодоля). Актора Івана Тобілевича, за свідченням сучасників, вирізняли гранична простота, природна правдивість, психологічна заглибленість, безпосередність і щирість. А ще – кожен із персонажів позначався особливим українським колоритом.

Іван Тобілевич у ролі Янхеля у виставі «Судженої конем не об'їдеш».

Іван Тобілевич у ролі Калитки у виставі "Сто тисяч"

Здоров'я І. Карпенка-Карого дедалі гіршало. В ті дні, коли його стан трохи поліпшувався, він брав участь у виставах. У другій половині січня 1907 року трупа гастролювала в Умані. І. Карпенко-Карий грав у десяти виставах. Це були останні виступи талановитого актора. Він залишив трупу і поїхав на хутір Надія, а через кілька тижнів до моря, в Ялту, Та й тут йому не стало краще. 19 серпня він їде до Берліна, але хвороба виявилася невиліковною. Помер Карпенко-Карий 15 вересня 1907 року у Берліні.

Творча спадщина

Твори Карпенка-Карого є своєрідним підсумком столітнього розвитку української драматургії. Він зумів підняти її на новий рівень, вражаючи тематичним і жанровим багатством. Його п'єси подають різнобарвну картину життя України протягом століть. В художній розробці історичного чи фольклорного матеріалу далекого минулого досить відчутним є зв'язок із тогочасними життєвими проблемами. Твори Карпенка-Карого багатьма своїми елементами входять в ідейно-естетичний контекст нової європейської драми. Творчий доробок письменника налічує 18 п'єс.

Перший літературний твір Тобілевича з'явився 1883 року: оповідання «Новобранець» було опубліковано під псевдонімом Гнат Карий.

У 1886 році в Херсоні було видано перший "Збірник драматичних творів" Івана Карпенка-Карого, до якого увійшли драма "Бондарівна" та комедія "Розумний і дурень", а в 1887 році опубліковано "Наймичку". Але їх майже не купували, бо публіка не була привчена читати п'єси.

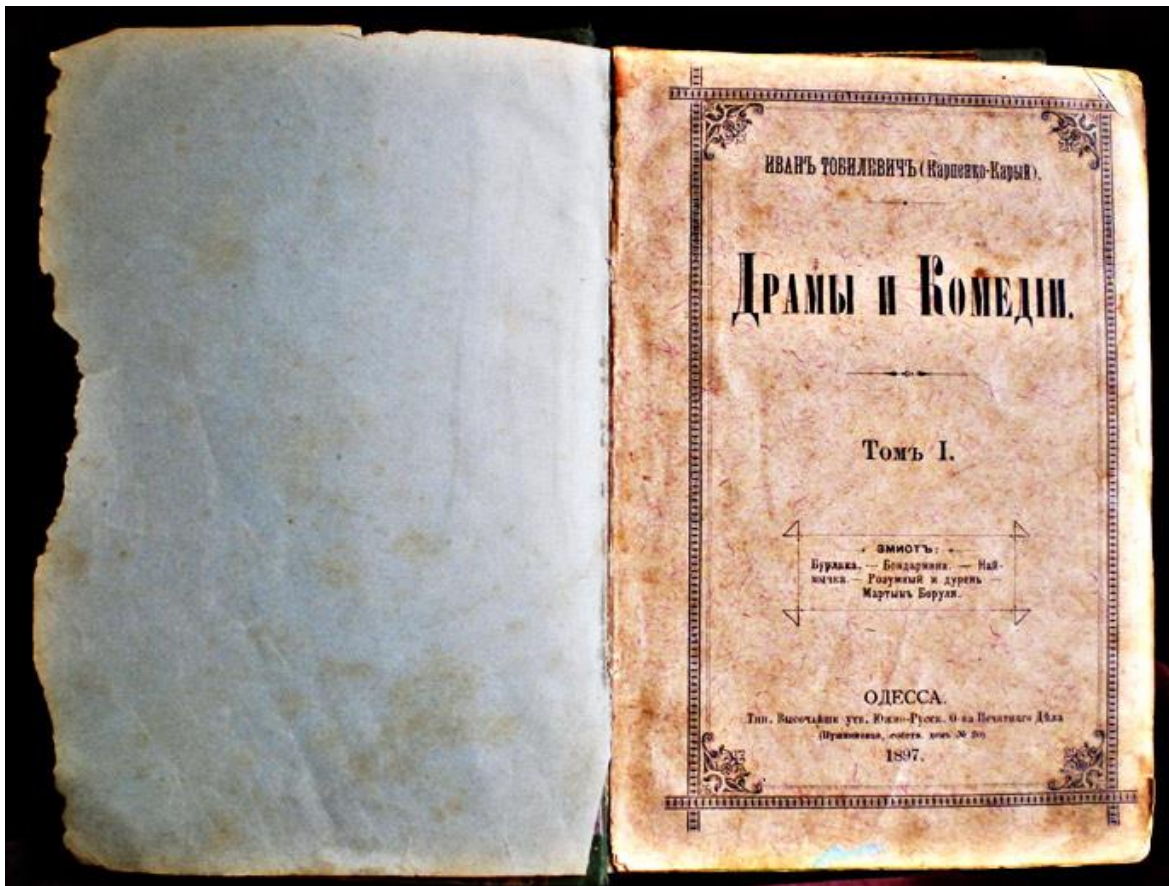
Першою сатиричною комедією, що вийшла з-під пера драматурга після того, як Карпенко-Карий позбувся «гласного нагляду», була комедія «Гроші», написана ним в 1889 році. Того ж року автор надіслав її до цензури, але звідти вона повернулася з написом: «К представлению признано неудобным». Після переробки комедія була дозволена до постановки під зміненою назвою – «Сто тисяч». На думку самого автора, ця назва твору навіть краще відповідає його сюжету. Адже ж справа йшла не взагалі про гроші та їхнє значення для селянина, а саме про суму в сто тисяч, яку на свої п'ять тисяч шахрайським шляхом мав намір придбати головний герой п'єси – Калитка. Іван Карпенко-Карий у комедії «Сто тисяч» виступає як новатор. Новаторство у творі полягає у тому, що в ньому мають місце елементи авантюрної драми – жанру, давно відомого в західноєвропейській драматургії, але нового для української. До того ж проблеми, порушені у цій п'єсі, є актуальними, «болючими» і в нашій сьогоденній дійсності.

Сатирична комедія «Хазяїн» є художнім продовженням комедії «Сто тисяч». Саме в ній вперше (епізодично) згадуються багатії Пузир і Чобот, фактор Маюфес, перекупник Хаскель та інші користолюбці, близькі по духу глитаю Герасиму Калитці, що стали дійовими особами в комедії «Хазяїн».

П'єси, створені Карпенком-Карим протягом майже п'ятнадцяти років, відбивають еволюцію явища, яке видозмінювалось буквально на очах драматурга. Його персонажам — Михайлові Михайловичу ("Бурлака"), Окуню ("Розумний і дурень", 1885), Цокулю ("Наймичка", 1885), Калитці ("Сто тисяч", 1890), Пузиреві ("Хазяїн", 1900) — притаманне не просто збільшення доходів, їх здирства, воно ще яскравіше виявляє їх людську дрібність, а то й нікчемність, духовну порожнечу. Дещо осторонь їх стоїть Мартин Боруля, який домагається дворянського звання. Сатиричне зерно комедії "Мартин Боруля" (1886) пов'язане вже не із засобами збагачення чи привласнення того, що належить іншим, а з прагненням сільської буржуазії до політично-правової рівності з дворянством. В основу сюжету п'єси «Мартин Боруля» Карпенко-Карий поклав невігаданий факт з життя родини Тобілевичів. Батько письменника тривалий час був управителем поміщицьких маєтків й домагався визнання свого роду дворянським. Його зусилля й сподівання були марними, оскільки в документи вкралася помилка: у старих значилось прізвище Тубілевич, а в нових — Тобілевич. Він, як і герой драми, настільки близько сприйняв відмову в дворянському статусі, що довго хворів і мало не помер.

Вершиною всієї дореволюційної української драматургії стала трагедія «Сава Чалий» (1899, опублікована 1900 р.) Йдеться про конкретну історичну особу XVIII ст., ватажка українських повстанців, котрий перекинувся на бік ворога. В п'єсі широко відтворено картини національно-визвольної боротьби, і водночас вона сповнена високої поезії, позначена тонким психологізмом.

Дві останні гіркі комедії — "Суєта" (1903) і "Житейське море" (1904; визначена автором як "протяг", тобто продовження, "Суєти") — драматург назвав "сценами", наче визнаючи приналежність їх до європейської нової драми. Так, у "Суєті" відсутній головний герой, і п'єса являє ряд сцен, покликаних характеризувати спосіб життя й мислення заможного селянина та його дорослих дітей, які представляють різні соціальні шари суспільства (хлібороб, учитель, дрібні службовці).

Прижиттєве видання драм і комедій Івана Карпенка-Карого, Одеса, 1897 р.

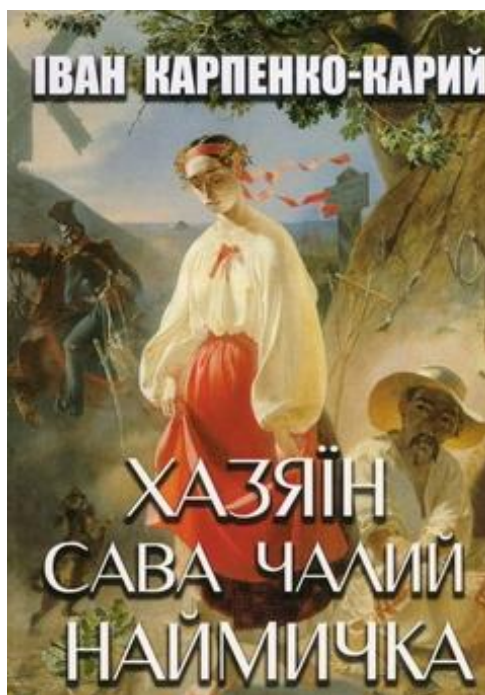
Іван Карпенко-Карий. Вибрані твори. — Київ: Yakaboo Publishing, 2023. — 408 с.

Комедії та трагедії митця — то суцільне задоволення завдяки харизматичним персонажам, динаміці подій і гротескним ситуаціям. Згадайте лишень одержимого ідеєю дворянства Мартина Борулю або Герасима Калитку, затьмареного прагненням скупити всю землю навкруги. Власне, через те й вистави за творами класика завжди знакові для українського театру й донині актуальні. Пропонуємо насолодитися найвідомішими творами, що увійшли до збірки, а саме: «Мартин Боруля», «100 тисяч», «Безталанна», «Наймичка», «Хазяїн», «Сава Чалий».

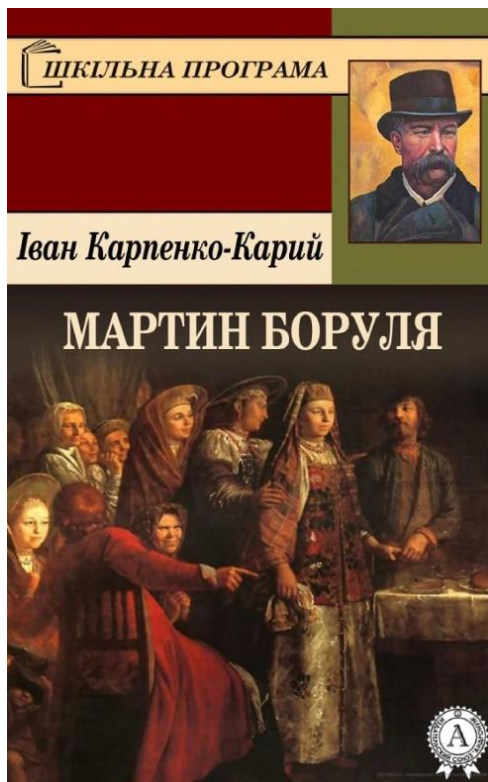
Іван Карпенко-Карий. Найкращі твори. Мартин Боруля, Сто тисяч, Хазяїн, Сава Чалий, Безталанна. Золотий фонд. Шедеври української літератури. Ілюстроване видання. – 2025. -499 с.

До збірки «Іван Карпенко-Карий. Найкращі твори» увійшли найвідоміші п'єси класика української драматургії, які яскраво відображають суспільне життя другої половини ХІХ століття. Сатиричні комедії «Мартин Боруля», «Сто тисяч» та «Хазяїн» викривають людські вади — гонитву за чином, жадобу до грошей, жорстокість та лицемірство. Драми «Сава Чалий» і «Безталанна» розкривають глибину національного характеру, внутрішню боротьбу героїв, а також порушують вічні теми любові, честі й зради. Збірка буде цікавою як для школярів, так і для всіх шанувальників української класики.

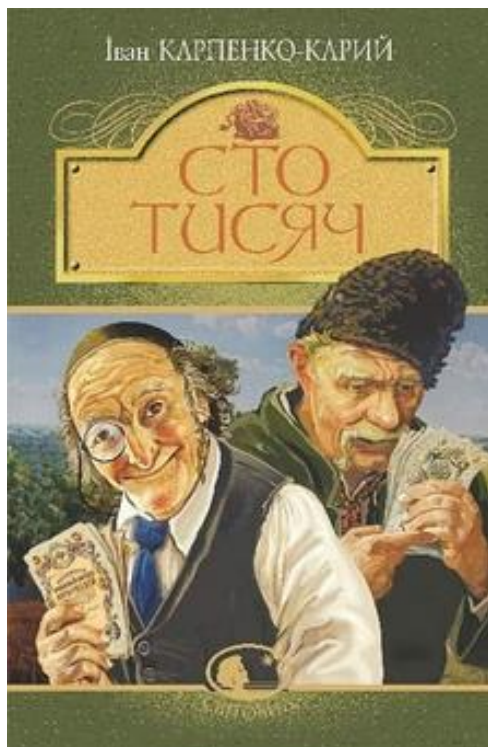
Іван Карпенко-Карий. Хазяїн. Сава Чалий. Наймичка. – Київ: Андронум, 2021. – 198 с.

Карпенко-Карий автор багатьох п'єс. Справжню популярність йому принесли твори «Сто тисяч», «Хазяїн». У них автор виступив проникливим спостерігачем життєвих процесів, що зумовлювали суттєві зміни в українському суспільстві. Драматург звернув увагу на викривлення селянської психології, спричинені маніакальною жагою збагачення. Моральна деградація, руйнування родинних і людських взаємин, самодурство й тупе чванство - такі негативні риси побачив Карпенко-Карий в українському селянському середовищі.

Іван Карпенко-Карий. Мартин Боруля. –Київ: Андронум, 2021. -70 с.

«Мартин Боруля» Івана Карпенка-Карого – сатирично-гумористична п'єса на соціально-побутову тематику. Боруля – заможний селянин, який з усіх сил прагне входити до дворянських кіл. Своїй дочці Марисі він забороняє займатися важкою працею і водитися з простим людом – тепер вона має бути панянкою. Та чи принесуть панські примхи щастя дівчині, яка щиро кохає простого юнака? Етичні цінності проти умовностей та рангів – таким є основний конфлікт п'єси І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля».

Іван Карпенко Карий. Сто тисяч. – Тернопіль: Богдан, 2024. – 80 с.

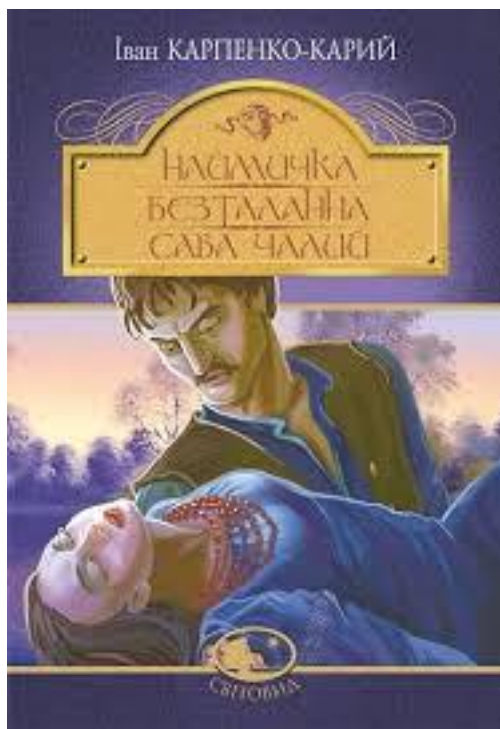
У комедії «Сто тисяч» І. Карпенко-Карий висміює хазяїв, для яких багатство стало метою всього життя, а не засобом для існування. Такі люди ладні продати все на світі, навіть щастя власних дітей, аби тільки збільшувати маєтки. Ганяючись за прибутками, Герасим Калитка стає жертвою шахраїв, що грають на його жадобі та отримують від цього великий визиск.

Комедія майстерно розкриває характери персонажів, кожен з яких втілює певні риси суспільства. Герасим Калитка уособлює ненаситну жадобу, яка засліплює його настільки, що він не помічає очевидної небезпеки. Його дружина і діти, навпаки,

намагаються втримати родинний затишок, але піддаються на його вплив.

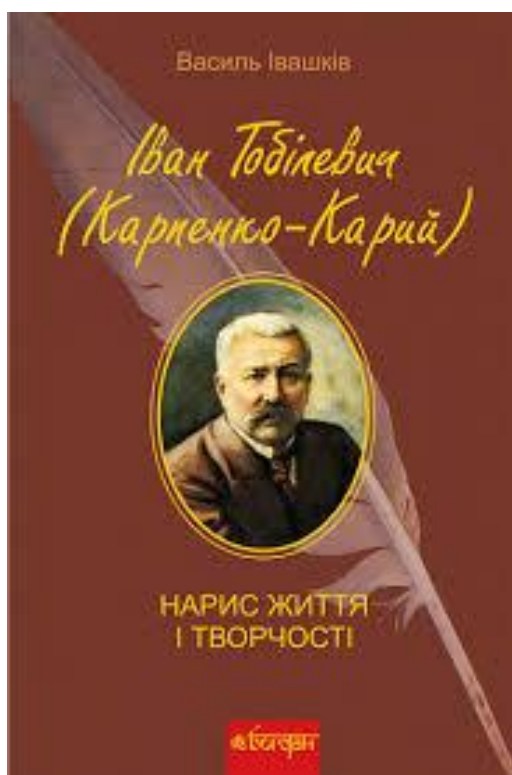
Інші персонажі також додають комічності, змальовуючи сільський побут із його дрібними інтригами та хитрощами.

«Сто тисяч» — це соціально-побутова комедія, яка зберігає свою актуальність і сьогодні. Книга буде цікава всім, хто цінує українську літературу, класичні твори та сатиру на суспільні вади.

Іван Карпенко-Карий. Наймичка. Безталанна. Сава Чалий. — Тернопіль: Богдан, 2022. - 224 с.

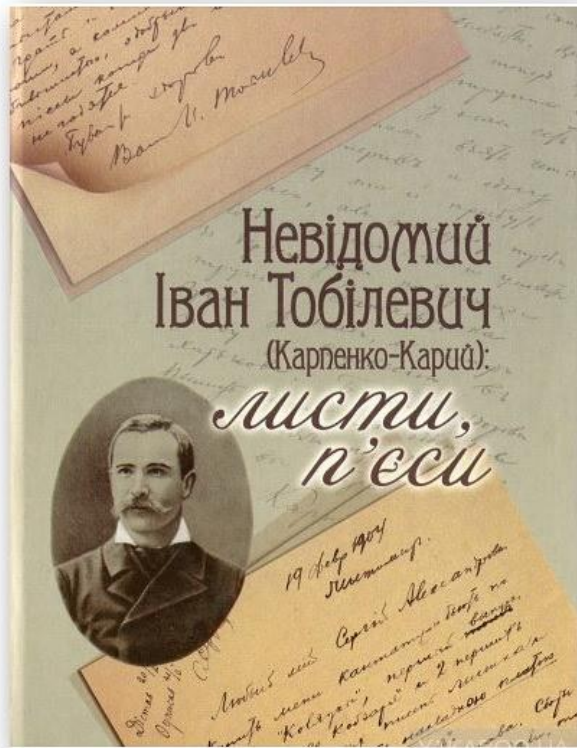
У скарбницю української драматургії вагому частку вніс великий драматург і талановитий актор Іван Карпенко-Карий (Тобілевич). До видання увійшли вибрані твори «Наймичка», «Безталанна», «Сава Чалий». У них відтворено життя українського народу та визвольну боротьбу козацтва у другій половині XIX століття. Твори І. Карпенка-Карого і сьогодні не втрачають своєї актуальності.

Василь Івашків. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. — Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2023 - 192 с.

У монографії висвітлено основні віхи життєвого шляху видатного українського драматурга і театрального діяча Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) — (1845–1907). Всебічно проаналізовано всі відомі оригінальні драматичні твори письменника, акцентовано на особливостях їхнього змісту й проблематики, місця й ролі в історико-літературному процесі кінця XIX — початку XX століття. Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться питаннями розвитку української

класичної драматургії.

Иван Карпенко-Карый. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий): листи, п'єси. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 575 с.

У виданні представлене найповніше зібрання листів Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) до різних кореспондентів: М. Садовського, П. Саксаганського, М. Садовської, М. Кропивницького, М. Старицького, В. Лукича-Левицького, С. Єфремова, Г. Маркевича, І. Франка та інших; і до дітей - Назара, Юрія, Ярини та Марії Тобілевичів. Період

листування - 1878-1907 рр. Більшість листів друкувалися у виданнях довоєнного періоду. Вперше публікуються листування до відомого літературознавця, публіциста та громадського діяча С. Єфремова та деякі листи до Г. Маркевича і В. Лукича-Левицького. У листуванні Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) порушуються найрізноманітніші теми - від особистих, господарських, літературних, видавничих, культурних до громадсько-політичних. Велика увага зосереджена на розвитку театрального руху в Україні в кінці XIX на початку XX століття. До видання також увійшли дві п'єси І. Тобілевича (Карпенка-Карого) - "Мазепа" (1896) та "Гандзя" (1902).

Книга становитиме інтерес для літературознавців, істориків, театрознавців, учителів, студентів, усіх, хто небайдужий до українського слова.